

УДК [316.356.4:316.722]-054.72

МОДЕЛІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ІМІГРАНТІВ

В. В. Володько, О. А. Ровенчак

Львівський національний університет імені Івана Франка
rowentschak@gmail.com
volodko.victoria@gmail.com

Виконано порівняльний аналіз авторських моделей соціокультурної адаптації іммігрантів з формами адаптації Р. Мертона та типами адаптивної поведінки О. Донченко, а також їхню кореляцію з видами державної політики адаптації іммігрантів. Означено поняття соціокультурної адаптації та проведено ґрунтовний аналіз способів чи моделей соціокультурної адаптації іммігрантів. Дискутовано різницю між такими часто взаємозамінюваними поняттями, як адаптація, інтеграція, асиміляція, акультурація.

Ключові слова: соціокультурна адаптація, мігранти, типи адаптивної поведінки.

Коли міграційні процеси стають однією з ознак сучасного світу, а іммігрантські спільноти з'являються чи не в кожній країні, на порядок денний багатьох держав стають питання адаптації іммігрантів. Потрапляючи у нове суспільство, кожен іммігрант проходить через певний процес соціокультурної адаптації (як "самовільний", так і керований державою). Проте цей процес не є одностороннім – суспільство, яке приймає, також у нього втягнуте як суб'єкт. Соціокультурна адаптація іммігрантів почала хвилювати керівництво іммігрантських країн як тільки іммігрантські спільноти стали невід'ємною їхньою частиною. Реакція на імміграцію виявляється як на рівні індивідуально-груповому, так і на державному, проте розмаїтість моделей адаптації різних спільнот в одному й тому ж суспільстві не зовсім корелює з державними політиками адаптації іммігрантів, що й доведено нижче.

Наша мета – порівняльний аналіз авторських моделей соціокультурної адаптації із формами адаптації Р. Мертона, типами адаптивної поведінки О. Донченко та їхня кореляція з видами державної політики адаптації іммігрантів. А для цього визначимо поняття соціокультурної адаптації і виділимо та дослідимо її способи, або, як ми їх назвали, моделі. Наголосимо, що процес адаптації є двостороннім і, відповідно, виділені моделі також, на нашу думку, претендують на двосторонність відображення взаємодії іммігрантських спільнот та суспільства, яке приймає. Для нашого дослідження необхідне авторське визначення таких понять, як адаптація, соціокультурна адаптація та соціокультурна адаптація іммігрантів, а також з'ясування різниці між такими взаємопов'язаними та часто взаємозамінюваними поняттями, як адаптація, інтеграція, асиміляція, акультурація. Ми спиратимемось на деякі публікації таких авторів, як Р. Парк, М. Гордон, Р. Мертон, О. Донченко, С. Гантінгтон, С. Каслз, Дж. Беррі, О. Щедрина, А. Рудігер та С. Спенсер, Т. Юдіна та ін., які вивчали певні аспекти цієї широкої теми.

В енциклопедичному визначенні “*Адаптація* (від лат. *adapto* – пристосовую) – пристосування в процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів (особин, популяцій, видів) до певних умов існування” [48, с. 69]. Філософські словники подають дещо інші визначення адаптації. Отже, “*пристосування*, адаптація – в біології, кібернетиці, психології, соціології та інших науках процес, внаслідок якого певна система приводиться у відповідність до зовнішніх умов, що в них вона перебуває” [50, с. 532], або дещо вужче – “зміна живої істоти під впливом зовнішнього середовища і результат цієї зміни” [49, с. 364]. В соціологічному значенні *адаптація* – “пристосування людини або групи людей до нового соціального середовища, а частково і пристосування до них цього середовища, з метою співіснування та взаємодії”, а також, “здатність і прагнення людини “брати участь” у тому, що роблять інші, наслідувати їх рухи, жести, міміку, манери і поведінку” [42, с. 6; 49, с. 364]. Отже, тут під *адаптацією* маємо на увазі *процес та результат взаємодії, взаємопристосування та взаємозмін одиниці, що входить у нове середовище, та середовища, яке її приймає*.

Оскільки в нашій статті йтиметься надалі про міжнародну міграцію¹, а саме – про адаптацію міжнародних мігрантів у новому суспільстві, то варто зазначити, що в новому, здебільшого, іноетнічному середовищі адаптація охоплює соціальну, психологічну та культурну сфери взаємодії і, відповідно, можна виділити її три головні типи: *соціальну*, підставою якої є відмінності в соціальній структурі країн еміграції² та імміграції³; *культурну*, пов’язану з етнокультурними відмінностями; *психологічну*, причиною якої є диференціація осіб, соціальних спільностей за інтересами, соціально-психологічними, ціннісними установками тощо [42, с. 7]. Далі розглянемо ці типи адаптації детальніше.

Відповідно до деяких означень, *соціальна адаптація* є процесом активного пристосування індивіда (або соціальної групи) до соціального середовища, в якому він перебуває, що супроводжується засвоєнням нових соціальних умов цього середовища [31, с. 11; 38, с. 941-942]. Проте це означення є одностороннім і стосується лише змін, які відбуваються з тим, хто адаптується до суспільства, і не

---

¹ **Міграцією** ми вважаємо перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в’їзду за наявності або відсутності законних підстав, на певний період або назавжди, що може зумовити зміну постійного місця проживання; цей рух охоплює еміграцію та імміграцію. Звідси **мігрант** – особа, яка здійснює міграцію [33, с. 129].

² **Еміграція** – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий виїзд осіб чи груп осіб з місця (країни) проживання на законних або незаконних підставах на певний період або назавжди, що передбачає подальшу імміграцію. Відповідно, **емігрант** – це особа, яка здійснює еміграцію [33, с. 129].

³ **Імміграція** – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий в’їзд осіб чи груп осіб на місце (чи в країну) призначення (або нове місце проживання) на законних або незаконних підставах, на певний період або назавжди. Відповідно, **іммігрант** – особа, яка здійснює імміграцію [33, с. 129].

заціпає самого суспільства. В сучасній соціології “соціальну адаптацію” у більшості випадків трактують як такий соціальний процес, у якому і адаптант, і соціальне середовище⁴ є адаптивно-адаптуючими системами, тобто активно взаємодіють і впливають одне на одного. Отже, не тільки особа, чи група приймає певні, нові для неї норми та соціальні цінності, а і сама вона активно впливає на норми, цінності та соціально-психологічний клімат середовища. Тому “соціальну адаптацію” використовують як термін, що означає інтеракційний соціальний процес, який відбувається між суб’єктом адаптації (особою, соціальним утворенням) та новим соціальним середовищем, до якого цей суб’єкт себе “приміряє” і до якого входить, у цьому разі середовище має модифіковані або зовсім нові для суб’єкта характеристики [38, с. 941-942; 35, с. 4-5; 65; с. 11]. З огляду на те, що соціальну адаптацію вважаємо процесом двостороннім, пропонуємо замість словосполучення “адаптуватися до” вживати інше – “адаптуватися з”.

У процесі соціальної адаптації по-різному виділяють певні *етапи (фази, стадії)*. Наведемо чотири найпоширеніші приклади. 1. *Психологічна переорієнтація (зближення)* – виховується терпимість і тривають пошуки компромісу, це початкова стадія, коли індивід, або група усвідомлюють, як вони повинні вести себе в новому соціальному середовищі, але ще не готові визнати і сприйняти його систему цінностей; *толерантність (узгодженість)* – тривають пошуки подібності з усвідомленням відмінностей, це стадія, коли індивід, група і нове середовище виявляють взаємну терпимість до системи цінностей одне одного; *акомодація (“уподібнення”)* – з’являються спільні погляди та долаються відмінності, на цій стадії відбувається визнання та сприйняття індивідом головних елементів цінностей нового середовища за одночасного визнання деяких цінностей індивіда, групи новим соціальним середовищем; *асиміляція (з’єднання або злиття)* – повний збіг систем цінностей індивіда, групи і середовища. 2. *Первинна адаптація* до ситуації, виживання та перебудова “старої” системи цінностей і норм відповідно до реальної, це *орієнтаційний* етап, спрямований на ознайомлення адаптантів з соціальним середовищем; *персоналізація* – життєвий вибір на засадах власних потреб, інтересів та власної самобутності, цей етап ще називають *оцінювальним*, полягає він у диференціації соціального досвіду та способу життя на взаємоприйнятний та взаємовідхилений, відбір можливих за нових умов форм та способів діяльності згідно з установками та ціннісними орієнтаціями, які раніше склалися в адаптанта; *інтеграція* – суб’єктивне включення в нове середовище, прийняття його як свого та відчуття тотожності з ним, це етап *сумісності*, на якому суб’єкт досягає стану адаптованості. 3. *Гетеропластична* фаза, в якій суб’єкт домагається зміни умов у соціальному середовищі та *автопластична* фаза, яка полягає у змінах

---

⁴ **Соціальне середовище** – це все те, що оточує людину в її соціальному житті, слугує об’єктом його психічного відображення – чи безпосереднього, чи опосередкованого результатами праці інших людей [41, с. 127].

внутрішнього світу суб'єкта. 4. *Статична* адаптація, яка передбачає зовнішні зміни, наприклад, засвоєння нових звичаїв та *динамічна*, суть якої є зміна особистості [65, с. 13; 8, с. 304; 15, с. 38; 42, с. 6].

Стосовно соціальної адаптації, то прийнято виділяти дві її форми: *активну*, коли індивід прагне впливати на середовище, маючи на меті викликати в ньому реакцію змін (у тому числі змін тих норм, цінностей, форм взаємодії та діяльності, які він повинен засвоїти), та *пасивну*, або *конформну*, коли індивід не прагне до таких змін і вибирає стратегію пасивного пристосування до середовища [38, с. 941-942]. Крім того, виділяють також *успішну*, або *позитивну*, адаптацію показниками якої є підтримання такого рівня життя, що дає змогу зберегти або підвищити його соціальний статус⁵ і задовольнити матеріальні та духовні потреби індивіда чи групи, та *неуспішну*, або *негативну*, чи *низьку*, що супроводжується зниженням соціального статусу індивіда і передбачає його виживання в новому середовищі завдяки використанню чужих ресурсів; показником такої адаптації є переміщення індивіда в інше соціальне середовище. Така адаптація деструктивна як для індивіда, так і для соціального середовища [21, с. 6; 2, с. 46].

У *соціальній психології* соціальну адаптацію розглядають як “закономірності спільної діяльності, що обумовлюються загальною метою і ціннісними орієнтаціями соціальних груп” [51, с. 23]. *Психологічна адаптація* – “система заходів, спрямованих на формування в особи здатності пристосовуватися до існуючих у суспільстві вимог та критеріїв за рахунок присвоєння їй норм і цінностей даного суспільства”; психологічна адаптація особистості в суспільстві відбувається завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, ідентифікація, емпатія (співчуття, співпереживання), прийом соціального зворотного зв'язку тощо [17, с. 60; 40, с. 26]. Третім типом адаптації в іноетнічному середовищі є адаптація культурна.

У культурології *культурну адаптацію* визначають як “пристосування людських суспільств, соціальних груп та індивідів до природно-географічних та історичних умов, які змінюються через зміну стереотипів свідомості й поведінки, форм соціальної організації та регуляції, норм і цінностей, способу життя та життєзабезпечення...” [23, с. 12]. Найчастіше культурна адаптація пов'язана з потраплянням індивіда або групи в нове соціальне, етнічне, культурне середовище, прикладом чого може бути міжнародна міграція.

Оскільки надалі зосереджуватимемо увагу на адаптації міжнародних мігрантів, то виділимо найважливіші аспекти адаптації цієї соціальної групи: на нашу думку, – це адаптація соціокультурна та адаптація професійна. Під ***соціокультурною адаптацією*** маємо на увазі процес та результат взаємодії, взаємоприспособлення та взаємозмін особи (чи групи), яка входить у нове

⁵ **Соціальний статус** – співвідносне положення індивіда чи соціальної групи в соціальній системі, що визначене за низкою ознак, характерних для конкретної системи. Соціальні статуси ранжують щодо панівної системи цінностей, що надає їм особливої значимості в суспільній думці [38, с. 995-996].

соціокультурне середовище⁶, та соціокультурного середовища, яке її приймає, що охоплює взаємне засвоєння (успішне або неуспішне) чи не засвоєння нових соціальних і культурних норм, цінностей, способів поведінки притаманних цим адаптивно-адаптуючим одиницям (особі чи групі та середовищу). У мігранта, який потрапляє в нове суспільство, до якої категорії б він не належав [33], виникають певні матеріальні потреби, що зумовлює потребу в трудовій діяльності, отже, він повинен адаптуватися не тільки з соціокультурними умовами суспільства імміграції, а й з певними умовами, у які він потрапляє на новому робочому місці, тобто пройти *професійну адаптацію* – “процес і результат пристосування індивіда до вимог професії, засвоєння ним професійних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій” [38, с. 13]. У професійній адаптації виділяють два аспекти: власне *професійний* – оволодіння необхідними знаннями, професійними навичками та вміннями, і *соціально-психологічний* – пристосування до правил поведінки в конкретній соціально-професійній групі, ознайомлення з цілями і завданнями виробничого колективу, внутрішніми відносинами тощо [31, с. 11]. Крім того, професійна адаптація, особливо останній її аспект, передбачає, на нашу думку, також певну реакцію, пристосування “професійного середовища” до появи в ньому нового об’єкта.

Американський соціолог Р. Мертон виділив п’ять форм адаптації, які визначені культурними цілями та засобами, які використовують для їхнього досягнення [25], а український дослідник О. Донченко, у дечому користуючись класифікацією форм адаптації Р. Мертона, запропонувала п’ять типів адаптивної поведінки [14]; нижче (табл. 1) спробуємо співвіднести їх, це дасть нам змогу пізніше використати деякі з цих напрацювань для кореляції з нашими моделями соціокультурної адаптації іммігрантів.

Таблиця 1

**Форми адаптації Р. Мертона і типи адаптивної поведінки
О. Донченка**

<i>Форми адаптації за Р. Мертоном</i>	<i>Цілі</i>	<i>Засоби</i>	<i>Типи адаптивної поведінки за О. Донченком</i>
• <i>Конформність</i> – особистість поділяє цілі нової культури та суспільства, намагається досягати їх загальноприйнятими у новому суспільстві засобами.	+	+	• <i>Ідентифікація</i> – найпоширеніший тип виживання у (новому) соціумі, ототожнення себе з більшістю, наслідування більшості, соціальний конформізм, поведінка поступливо-компромісна: “Я” з більшістю.

⁶ **Соціокультурне середовище** – це складна структура суспільних, матеріальних та духовних умов існування, формування та діяльності індивідів і соціальних груп [24; 37]

<ul style="list-style-type: none"> • <i>Інновація</i> – особистість засвоює цілі суспільства, але досягає їх інституційно забороненими, невизнаними, проте часто ефективними методами 	+	–	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Маргіналізація</i> – тип поведінки, якому притаманна егоцентрична орієнтація, протистояння “тотальній ідентифікації”, одностороннє задоволення інтересів псевдозаконними засобами, поведінка нонконформна, негативістська: “Я” з тими, хто проти більшості.
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ретритизм (ескейпізм)</i> – особистість заперечує домінуючі цілі та засоби їхнього досягнення, квазіадаптується та існує “паралельно” до суспільства. 	–	–	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Індивідуалізація</i> – тип поведінки характерний ухилянням від проблеми загалом, зі сподіванням, що все вирішиться само по собі, поведінка нон-конформна та самовідгороджувальна: “Я” сам по собі.
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Бунт</i> – особистість активно заперечує загально визнані суспільством норми, цілі та засоби їхнього досягнення, пропонуючи одночасно свої власні, намагається не пристосуватися до соціальної та культурної структури, а змінити її. 	±	±	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Девіація</i> – тип поведінки, що перед-бачає визнання невідповідності суспільству і неможливість протистояти його стереотипам, поведінка агресивно-саморуїнлива: “Я” проти всіх.
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ритуалізм</i> – особистість не сприймає норми, цілі та цінності суспільства, але, дотримуючись своїх власних, намагається діяти відповідно до його інституційних норм, “грати за правилами”. 	–	+	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Інвестиція</i> – тип поведінки, який найбільше відповідає потребам соціуму, його характеризує прагматична, конструктивна взаємодія, поведінка колаборативна: “Я” з тими, в кого ще є здоровий глузд.

Як бачимо, у перших чотирьох випадках простежується майже повна відповідність, проте *ритуалізм* відрізняє від *інвестиції* категоричність у запереченні норм та цінностей суспільства.

Адаптацією мігрантів прийнято вважати “комплекс особливостей вчинків, діянь та поведінки мігрантів, що має морфологічне або соціокультурне походження, завдяки якому особа, група чи утворення забезпечує собі успіх в конкуренції з

представниками інших етносів⁷, які спільно проживають на тій або іншій території певної держави” [26, с. 88]. На новому місці проживання іммігрант адаптується з природними та соціальними умовами, мовним середовищем, культурним оточенням, науково-технічним розвитком, звичаями, обрядами, традиціями. На цей процес впливає низка чинників, серед яких політичні, економічні та інші умови в країнах еміграції та імміграції, особливості самого процесу переїзду, особисті характеристики мігранта, його вік, освіта, кваліфікація, ступінь зацікавленості етнічними ЗМІ, задіяність у соціальних мережах суспільства, що приймає [26, с. 88; 76, с. 49-52]. Адаптацію іммігрантів Дж. Монтгомері (J. R. Montgomery) пропонує розділяти на три субадаптації – економічну (яка стосується переважно участі іммігранта в економіці, перш за все, у ринку праці, суспільства, що приймає та його професійну адаптацію), соціокультурну (про яку йтиметься далі) та суб’єктивну (яку можна співвіднести з одностороннім процесом пристосування іммігранта до нового середовища) [71, с. 682-684].

В. Шелюк визначає адаптацію мігрантів до нових умов лише як першу стадію соціалізації⁸ індивідів чи соціальних груп у новому середовищі, де другою стадією є інтеріоризація, засвоєння індивідом соціально-культурних, моральних норм і цінностей нового соціуму, перетворення їх в особистісні риси [54, с. 48-49]. Натомість, психологи виділяють п’ять етапів самого процесу адаптації іммігрантів. *Перший* називають “медовим місяцем”, для якого характерні ентузіазм та великі сподівання, це щось схоже на “романтику міграції” Р. Парка, що полягає у прагненні до пізнання іншого, нового та невідомого для себе світу шляхом перетворення себе в його частинку [73, с. 147]. На *другому* етапі стан тимчасової ейфорії минає, іммігрант починає відчувати себе “чужищем”, намагається відійти від реальності та спілкуватися тільки із земляками. Вирішальним є *третій* етап, на якому іммігранти, не зумівши адаптуватися до нової культури, втрачають контроль над ситуацією, розчаровуються і часто повертаються додому. Для тих же, хто залишився, настає *четвертий* етап, коли депресія поступово змінюється оптимізмом та впевненістю. На *п’ятому* етапі іммігрант повинен повністю адаптуватися до нового суспільства [46, с. 135].

Проте “повністю адаптуватися” – не обов’язково означає “успішно адаптуватися”. Як зазначено вище, ситуація в країні імміграції є одним з чинників адаптації іммігрантів, а таких найтипівіших ситуацій у сучасному світі виділяють дві. *Перша* – іммігранти стикаються з порівняно однорідним суспільством (незважаючи на регіональні відмінності), де виявляється сильна тенденція

⁷ **Етнос** – міжпоколінна група людей, об’єднана тривалим спільним проживанням на певній території, спільною мовою, культурою та самосвідомістю [38, с. 1277].

⁸ **Соціалізація** – процес, унаслідок якого людська істота поступово перетворюється на особу, яка розуміє і саму себе, і навколишній світ, адаптується до нього, набуваючи знань та звичок, притаманних культурі (цивілізації тощо) певного суспільства, у якому він (або вона) народився (народилася) або в яке перемістився [39].

приспосовування до усталених культурних стандартів. Прикладом тут може бути Велика Британія. Друга (наприклад, у США) – іммігранти стикаються з досить ліберальним поєднанням елементів культурного життя, у якому різниця в походженні сприймається як щось звичне [43, с. 11]. Т. Юдіна називає чотири головні моделі (стратегії) ставлення до іммігрантів: 1) *повне виключення*, тобто заборона в'їзду (сьогодні цю модель майже не застосовують); 2) *диференційне виключення (сегрегація)*; 3) *асиміляція*; 4) *мультикультуралізм* [22, с. 130]. Дві останні, як найпоширеніші, навіть набули статусу державної політики в деяких державах, ми їх розглянемо нижче. Що стосується стратегій ставлення іммігрантів до нового суспільства, то їх виділяють також чотири: 1) *інтеграція* – часткове прийняття нового суспільства, що виявляється у згоді інтеріоризувати його обов'язкові норми, цінності та культуру, у цьому разі зберегти свої власні; 2) *асиміляція* – повне прийняття умов суспільства імміграції; його норм, цінностей та культури і відмова від власних; 3) *сепаратизм* – відмова прийняти вимоги, норми, цінності та культуру нового суспільства зі збереженням власних; 4) *маргіналізація* – відмова від власних норм, цінностей та культури і несприйняття нових, загальноприйнятих у новому суспільстві [46, с. 137; 44, с. 128]. Як бачимо, у наведених прикладах адаптація розглянута, здебільшого, як односторонній процес чи то з боку суспільства імміграції, чи з боку самого іммігранта, а оскільки, за визначенням, адаптація є процесом двостороннім, то вбачаємо потребу у виділенні моделей адаптації іммігрантів, у яких би звертали увагу на обидвох учасників процесу. Проте перейти одразу до класифікації моделей нам заважає плутанина у термінах, які вживають, часто взаємозамінюючи їх у разі вивчення цієї теми. Детермінувавши центральне поняття “*адаптації*” далі пропонуємо розмежувати та співвіднести такі поняття, як *інтеграція, асиміляція, акомодация, акультурація, амальгамація*.

Отже, *інтеграцією* є процес творення єдиного цілого з частин, щоб у підсумку це утворення діяло на вищому рівні, ніж його частини. Відповідно, *соціальна інтеграція* є процесом об'єднання соціальних явищ у єдине ціле (наприклад, соціальну систему), за якого виокремлюється орієнтація на спільні цінності в соціальному утворенні, які реалізуються на підставі спільних поглядів і норм поведінки. Оскільки соціальна інтеграція передбачає взаємозв'язки між соціальним цілим і його частинами та їхнє злиття, то цей процес не можна вважати одностороннім, а тільки багатостороннім, як мінімум, двостороннім – між цілим та частиною [65, с. 135].

Теоретично розглядаючи суспільство імміграції як єдине соціальне ціле, а іммігрантські общини як його частини, *соціальну інтеграцію іммігрантів* визначають як процес розмивання і зрештою зникнення помітних відмінностей між іммігрантами та місцевим населенням, коли етнічність⁹ втрачає своє значення, коли

⁹ **Етнічність** – стан свідомості особистості, усвідомлення та відчуття своєї належності до якоїсь етнічної спільноти, а також якісні характеристики людини або групи людей, які пов'язані з їхнім етнічним походженням і які виявляються в побуті, культурі, поведінці та загалом у ментальності, підтверджуючи це походження та вирізняючи їх з-поміж інших [1, с. 79].

йдеться про повноправну участь усіх членів суспільства у його соціальному, економічному, політичному, культурному житті, про право мати однаковий правовий статус та рівноправно користуватися захистом держави [30, с. 167; 77, с. 293]. Як наслідок, кожен учасник такого інтеграційного процесу зазнає певних змін під впливом взаємодії з іншими, проте не втрачає повністю своєї культурної ідентичності¹⁰, але до певної міри змінює культурну амальгаму (картину, що утворюється внаслідок “злиття”, “сплаву”), яка виникає внаслідок інтеграції [66, с. 68]. Дослідники А. Рудігер та С. Спенсер виділили п’ять концепцій соціальної інтеграції іммігрантів. 1. *Асиміляція (assimilation)* – односторонній процес засвоєння іммігрантом уже наявного соціального порядку, гомогенної культури та набору цінностей, який передбачає зміни, що стосуються лише іммігранта. Проте такий підхід не завжди себе виправдовує, оскільки демократичне суспільство не може бути повністю гомогенним, та й з огляду на расові відмінності не кожен іммігрант може цілком асимілюватись. 2. *Включення та участь (inclusion & participation)* – двосторонній процес взаємодії суспільства, що приймає, та іммігрантів через їхню участь у різних сферах життя суспільства. Однак часто іммігрант опиняється у ситуації, коли він інтегрований у певні сфери суспільства (у ринок праці, наприклад) за одночасного вилучення з інших (наприклад, з політичного процесу). 3. *Злиття (cohesion)* – це не розчинення іммігрантських спільнот в однорідному суспільстві, а навпаки, “соціальне злиття” у плюралістичному суспільстві, що досягається через взаємодію різних спільнот, яке передбачає визнання відмінностей та взаємозалежності цими спільнотами. 4. *Рівність (equality)* – це свого роду доповнена концепція “злиття”, оскільки тут взаємодія різних іммігрантських спільнот та суспільства, що приймає, відбувається на підставі взаємного визнання рівності, рівноправного доступу до соціальних ресурсів, інституцій, механізмів вирішення конфліктів та відповідальності за процеси, які відбуваються в цьому суспільстві. У цьому разі конфлікти, які ґрунтуються на відмінностях цінностей, вирішують за допомогою демократичного механізму переговорів та примирень, що відкритий для всіх спільнот. 5. *Мультикультуралізм (multiculturalism)* – концепція інтеграції, яка передбачає визнання культурних відмінностей спільнот та регулювання їх за принципом рівноправності. У цьому випадку не підтримується ані стирання культурних кордонів, ані їхнє укріплення, натомість підтримується посилення проникності цих кордонів та полегшення участі всіх груп у всіх сферах суспільного, економічного, культурного, політичного життя, що робить можливим безболісне подолання проблем, пов’язаних з відмінностями та явищами сегрегації [78, с. 4-7].

---

¹⁰ **Ідентичність** – сукупність уявлень людини про себе і своє становище в суспільстві, а також пов’язаних з цими уявленнями відчуттів, оцінок і намірів, які формуються на підставі ототожнення себе з певними культурними моделями і рольовими функціями, з соціальними інститутами і відносинами [34, с. 9].

Деякі дослідники вважають інтеграцію поняттям ширшим, ніж адаптація, визначаючи адаптацію лише як *індивідуальний* компонент інтеграції, що передбачає пристосування індивіда до чинних стандартів, причому *структурним* компонентом тут є соціальна структура, яка має порядок, стабільність та не має конфліктних елементів (ролей, груп, організацій) на горизонтальному рівні (наприклад, стосовно поділу праці). Для них же інтеграція – це тільки “участь у суспільстві”, а “участь у культурі” – це асиміляція, тоді як інші вважають інтеграцію синонімом асиміляції [63, с. 57-58]. Проте ми вважаємо, що інтеграція є вужчим поняттям, ніж адаптація, оскільки означає “об’єднання”, тобто лише той вид адаптації, який прийнято називати “успішною адаптацією”, а асиміляція – це лише один з видів так званої успішної адаптації іммігрантів, якщо не брати до уваги контексту державної політики асиміляції.

Далі розглянемо співвідношення таких понять, як *аккультурація*, *акомодація*, *амальгамація*. Отже, *аккультурацією* культурологи вважають процес і результат взаємодії культур, у ході якого відбувається їхня зміна, засвоєння ними нових елементів, утворення внаслідок змішування різних культурних традицій нового культурного синтезу [38, с. 17]. Аккультурація відбувається внаслідок особистого контакту індивідів чи груп індивідів, що належать до різних культур, а результатом є засвоєння ними елементів культури один одного та подальша модифікація цих культур. Якщо ж цей процес триває далі й індивід чи група втрачають будь-які характеристики, які ідентифікують їх з попередньою культурою, та будь-які зв’язки з нею, тобто якщо представники різних культур створюють спільну культуру, то аккультурація переростає в *асиміляцію*. Х. Ганс (H. J. Gans) зазначив, що аккультурація стосується переважно першого покоління іммігрантів та відбувається порівняно швидко, на відміну від асиміляції, що відбувається набагато повільніше і стосується також наступних поколінь, які можуть бути аккультуровані, але залишати досить міцні соціальні та етнічні зв’язки (особливо родинні), а тому не вважаються асимільованими. Дж. Беррі (J. W. Berry) виділив чотири шляхи аккультурації – асиміляція, інтеграція, сепарація і маргіналізація, які головним чином відповідають певним моделям соціокультурної адаптації іммігрантів, як це бачимо з табл. 2. Пізніше Х. Альхазраї (K. M. Alkharaji) уточнив маргіналізацію Дж. Беррі назвавши її *декультурацією* [70, с. 122-127; 59, с. 10-11].

Наступне поняття – *акомодація* (згідно з Р. Парком) – це процес (та його результат) в якому індивіди чи групи зазнають відповідних змін (у ставленнях, поведінці), щоб почуватися комфортно у соціальній взаємодії з іншими індивідами та групами. *Амальгамацією* ж називають біологічний процес (і результат) злиття, схрещування рас через змішані шлюби між представниками відмінних расових груп [66, с. 61-83; 74; 64, с. 876-877]. З наведених вище визначень робимо висновок, що всі три процеси є складовими процесу інтеграції іммігрантів, де аккультурація та акомодація відповідають за її культурний та соціальний виміри, відповідно, а амальгамація стосується лише виміру біологічного.

Оскільки ми вже зачепили поняття асиміляції, то треба зазначити, що розглядаємо його у трьох значеннях. Отже, асиміляція (від лат. *assimilatio* – “засвоєння”), за визначенням Р. Парка, – це “процес взаємопроникнення та злиття, у якому особи та групи присвоюють собі спогади, відчуття, ставлення інших осіб і груп та, розділяючи їхню історію і життєвий досвід, змішуються з ними і входять до їхнього культурного життя... Найшвидше цей процес відбувається там, де є тісний контакт між представниками різних груп (сімейні, дружні та інтимні стосунки)” [74]. Унаслідок асиміляції члени однієї етнічної групи втрачають власну культуру та повністю засвоюють культуру групи, у контакті з якою вони перебувають. Якщо ж цей процес відбувається під тиском, і тільки ззовні здається успішним, то його називають *псевдоасиміляцією* [38, с. 17; 65, с. 32-33]. Ми ще двічі звернемося до асиміляції – як до різновиду державної політики та як до однієї з моделей соціокультурної адаптації іммігрантів (табл. 2.), до яких ми власне і переходимо. Під *соціокультурною адаптацією іммігрантів* маємо на увазі процес та результат взаємодії, взаємоприсотування та взаємозмін іммігранта (чи групи іммігрантів), який входить у нове соціокультурне середовище суспільства, що приймає, та цього ж соціокультурного середовища, що передбачає взаємне засвоєння (успішне або неуспішне) чи не засвоєння нових соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки, притаманних іммігранту (чи групі іммігрантів) та соціокультурному середовищу суспільства, що приймає.

Таблиця 2

Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів

№	Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів	Реакція іммігрантів на суспільство, що приймає	Реакція суспільства, що приймає, на іммігрантів	Форми адаптації за Р. К. Мертоном	Типи адаптивної поведінки за Е. Донченком	Види акультурації за Дж.В. Беррі та Х.М. Аль-Хазраї
1	<i>Протест</i>	Активний протест проти насадження норм і цінностей суспільства, що приймає	Спротив імміграції, прояв ксенофобії, заперечення норм і цінностей іммігрантських спільнот	<i>Бунт</i>	<i>Девіація</i>	—

2	<i>Добровільна сегрегація</i>	Заперечення норм і цінностей суспільства, що приймає, добровільне відгородження від нього	Часткове прийняття норм і цінностей іммігрантських спільнот	<i>Ретризм (ескейпізм)</i>	<i>Індивідуалізація</i>	<i>Сепарація</i>
3	<i>Творення діаспор</i>	Часткове прийняття норм і цінностей суспільства, що приймає, поряд зі своїми власними	Часткове прийняття норм і цінностей іммігрантських спільнот поряд з уже чинними у суспільстві	—	<i>Інвестиція</i>	<i>Інтеграція</i>
4	<i>Сегрегація</i>	Часткове прийняття норм і цінностей суспільства, що приймає	Заперечення норм і цінностей іммігрантських спільнот, намагання відгородити їх від суспільства	—	—	—
5	<i>Маргіналізація</i>	Неуспішне прийняття норм і цінностей суспільства, що приймає, за відмови від своїх власних	Заперечення норм і цінностей іммігрантських общин, намагання асимілювати їх	<i>Інновація</i>	<i>Маргіналізація</i>	<i>Маргіналізація (декультурація)</i>

6	<i>Асиміляція</i>	Повне прийняття та засвоєння норм і цінностей суспільства, що приймає, за відмови від власних	Прийняття членів іммігрантських спільнот як нових членів суспільства зі спільними нормами та цінностями	<i>Конформність</i>	<i>Ідентифікація</i>	<i>Асиміляція</i>
---	-------------------	---	---	---------------------	----------------------	-------------------

Першою моделлю соціокультурної адаптації іммігрантів, яку ми будемо розглядати, є модель **протесту**. Ситуація, за якої діє така модель, характерна для багатьох сучасних європейських країн імміграції. Все ґрунтується на антиіммігрантських (переважно антимульманських) настроях у суспільстві, що приймає, які мають певне підґрунття. Неконтрольоване прибуття іммігрантів різко ускладнює соціальну обстановку, дестабілізує ринки праці та житла, сприяє загостренню кримінальної обстановки, оскільки серед іммігрантів часто трапляються злочинці, работорговці, наркоділки, особи, які мають інші асоціальні цілі. У цьому разі цінності та норми поведінки часто не відповідають тим, що прийняті у суспільстві імміграції. Зміна етнічного складу територій загрожує національній безпеці, зокрема тим, що у перспективі можливий легітимний прихід до влади еліт, які складаються з представників іммігрантських спільнот, а це, відповідно, загрожує етнічним сепаратизмом на регіональному рівні [27, с. 57-58].

Усі ці чинники сприяють розвитку ксенофобії (від грец. *xenos* та *phobos* – чужий і боязнь) – “нетерпимості до інших культур та їхніх представників”, або “нетерпимості до іноземців та всього іноземного”, що виявляється у відчутті страху перед усім чужим, пропагандистськими акціями проти нього, або, у крайніх випадках, у фізичних нападах та фізичній ліквідації об’єкта нетерпимості. У 1985 р. комітет Європейського парламенту вперше визначив ксенофобію як “своєрідний стан, що передує фашизму¹¹ та расизму¹², може готувати для них ґрунт, але саме по собі не підпадає під дію закону” [65, с. 560; 5, с. 60; 55, с. 34]. Громадське протистояння імміграції та ворожість до іммігрантів почали інтенсивно виявлятися в актах насильства проти

¹¹ **Фашизм** – ідеологія, що пропагує войовничий антидемократизм, расизм та ідеї расової більшовартості, шовінізм, містичний вождизм, культ соціального насилля, концепція нації як вічної і вищої реальності, базованої на спільності крові; готовність до боротьби за підкорення нижчих народів і рас; виправдання геноциду [38, с. 1153-1154].

¹² **Расизм** – дискримінація особистостей, суспільних груп або частини населення, або ж груп людей, політика переслідувань, принижень, завдання ганьби, насильства, нагнітання ворожнечі та неприязні, поширення відомостей, що паплюжать людину або частину людей; завдання шкоди за ознакою кольору шкіри, етнічною, релігійною або національною належністю [32].

іммігрантських спільнот та їхніх представників з початком 1990-х років. Такі настрої у суспільстві, що приймає, набули і політичного вияву у вигляді небаченого до того успіху ультраправих партій, таких як Партія свободи в Австрії, Консервативний блок П. Фортайна в Нідерландах, Національний фронт у Франції, Фламандський блок у Бельгії, Швейцарська народна партія, Республіканська партія Німеччини, Італійський соціальний рух. С. Гантінгтон називає європейські ультраправі партії дзеркальним відображенням ісламістських партій мусульманських країн, спираючись на подібність стилю їхніх риторик, методів діяльності, маргінальності положення у політикумі країни діяльності, сильний вплив на політичні рішення та програми провідних партій [18, с. 69; 68, с. 297-299]. Зазначимо, що така модель соціокультурної адаптації іммігрантів у сучасному світі стосується, перш за все, взаємоприсотування суспільства європейських країн та іммігрантських спільнот арабського походження, оскільки іслам у християнській Європі традиційно вважають потенційно небезпечною, “войовничою” релігією. З цієї ж причини представники згаданих спільнот вважають за ліпше триматись відособлено та не інтегруватися у суспільство “невірних”.

Наступна модель – модель *добровільної сегрегації* – подібно до попередньої, передбачає самовідгородження іммігрантських спільнот від суспільства, що приймає, однак, тут є свої особливості, а саме: ця модель не передбачає агресії стосовно жодної зі сторін. Замкнутий спосіб життя певних етнічних іммігрантських спільнот, використання ними мови та елементів культури, засвоєних у ході попередньої соціалізації в країні еміграції та їхнє небажання прийняти спосіб життя місцевого населення сприяють збільшенню соціокультурної дистанції між ними та “корінним населенням”. Ця дистанція подекуди настільки велика, що унеможливує їхнє спільне проживання та веде до добровільної сегрегації таких спільнот [27, с. 57; 45, с. 42]. У цьому разі під сегрегацією (від лат. *segregare* – відділяю) мають на увазі відділення групи від суспільства, а під добровільною сегрегацією (або *самосегрегацією*) – само-“ув’язнення” етнічної чи культурної групи в певних межах, територіальних або віртуальних, у разі сприйняття будь-якої спроби взаємодії з боку зовнішнього суспільства як акту агресії [77, с. 193; 79, с. 195].

Добровільна сегрегація виявляється по-різному. Це як расово сегреговані школи, які почали з’являтися у США в 1990 ті роки цього разу з ініціативи афроамериканського населення, так і формування “етнічної економіки” – етнічно замкнутих сфер економічної активності, в яких відтворені мова, культура, звичаї, поведінкові стереотипи, характерні для країн еміграції. А також автономні організації іммігрантів, перш за все, культурні та релігійні, оскільки політичні об’єднання іноземцям важче реєструвати. Такі організації, наприклад, при церквах створювали й українські іммігрантські спільноти, зокрема, в Австралії, називаючи їх братствами і сестринствами [19, с. 34; 53, с. 53-57; 3, с. 413]. Ця модель соціокультурної адаптації іммігрантів може виявлятися і дещо наочніше. Маємо на увазі існування так званих *гетто*, або іммігрантських *анклавів*, – відокремлених, замкнутих груп іммігрантів,

які зберігають свої традиційні цінності, мову, культуру, релігію, спосіб життя та створюють свою соціальну інфраструктуру (система освіти, сфера обслуговування тощо). В Німеччині, наприклад, уже почали говорити про розпадання країни на “паралельні суспільства”, тут у великих містах проживають вихідці з Туреччини, навіть третє покоління яких не інтегроване в німецьке суспільство [11, с. 35-36]. Отже, таку модель соціокультурної адаптації іммігрантів, хоча вона і не передбачає проявів агресії, не можна вважати проявом успішної адаптації іммігрантів, оскільки вона не передбачає їхньої інтеграції та є деструктивною для суспільства, що приймає, чого не можна сказати про модель, схарактеризовану нижче.

Третя модель, як ми уже визначили, – це *творення діаспор*. Під діаспорою (від грец. *diaspora* – розсіяння) розуміють певну стійку сукупність людей, які проживають за межами своєї історичної батьківщини, мають спільне етнічне або національне походження та соціальні інститути для підтримання існування та розвитку своєї спільноти [47, с. 34; 38, с. 282]. Ці утворення виконують певні функції. Перш за все, це збереження, відтворення та культивування своєї мови, культури, традицій, звичаїв, а також захист соціальних прав представників свого народу, у тому числі й запобігання проявам шовінізму та ксенофобії. Виділяють і економічну функцію, яку виконують діаспори, – виготовлення та реалізація продуктів народного ремісництва, специфічних продуктів харчування, напоїв, та політичну – лобіювання інтересів своєї спільноти та інтересів країни походження в органах державної влади країни імміграції. Якщо взяти, наприклад, діаспори євреїв, вірменів, індійців та китайців у різних країнах світу, то можна сказати, що перші дві мають у своїй основі релігійну належність, третя – культурну, а четверта – економічну та політичну діяльність. Для діаспор характерні сильна групова етнічна самосвідомість, що зберігається протягом довгого часу, та відчуття солідарності з етнічними побратимами в інших країнах [29, с. 80-84; 7, с. 127; 47, с. 38-40].

Зазначимо, що один і той же “набір іммігрантів” може не бути діаспорою, якщо йдеться про їхнє дисперсне існування, а може бути, якщо має головні її ознаки, а це – однакова етнічна або національна (до еміграції) належність, дотримання та відтворення культури, норм поведінки суспільства еміграції у суспільстві, що приймає, та наявність власної організаційної структури. Діаспори найліпше зорганізовані в державах мігрантського походження, ніж у країнах з гомогенним населенням з тривалими історичними і культурними традиціями, де сильніші асиміляційні процеси. Зв’язки, мережі та стосунки, побудовані на діаспоральності, сприймаються як чинник, який протидіє інтеграції іммігрантів, або ж навпаки, як інструмент їхньої інтеграції до суспільства, що приймає [16; 38, с. 282-283; 29, с. 79]. Російський дослідник А. Вишневський назвав діаспору “тимчасовим пристанком” іммігранта, який дає змогу йому існувати “у двох середовищах” – підтримувати зв’язки з власною культурою та одночасно входити у нове для нього суспільство. Проте рано чи пізно іммігрант (або його нащадки) стикається з кризою етнічності та повинен зробити важкий вибір: або повернутися на батьківщину, або повністю розчинитися у новому

соціокультурному середовищі [7, с. 128]. Модель творення діаспор відрізняється від попередніх двох моделей відкритістю іммігрантських спільнот стосовно інтеракції з суспільством, що приймає, а від наступної – відкритістю цього суспільства стосовно іммігрантів, яке, проте, не вимагає від них асиміляції, як це простежується у п'ятій та шостій моделях. Процеси, які відбуваються у межах цієї моделі соціокультурної адаптації іммігрантів, можна співвіднести з процесами соціальної інтеграції іммігрантів.

Четверта – модель *сегрегації*. Якщо точніше, то йдеться про примусову сегрегацію – примусове відділення або відселення частини населення, яке має певні спільні між собою та відмінні від інших соціальні, культурні чи біологічні характеристики. Таке відокремлення часто супроводжується дискримінаційними проявами різного рівня з боку основної частини населення стосовно “відокремленої” та вимушеним утворенням анклавів у суспільстві [65, с. 374-375]. У нашому випадку відокремленою частиною населення є певні іммігрантські спільноти і часто сегрегацію стосовно них називають диференційним виключенням – залученням іммігрантів тільки у деякі сфери життєдіяльності суспільства (перш за все, у ринок праці) та позбавленням доступу до інших. Поняття, яке відображає протилежну сторону цього ж явища, – це сегментна асиміляція, яка акцентує на тих сферах життєдіяльності, суспільства, що приймає, до яких іммігранти мали змогу асимілюватись та асимілювались. Проте асимілюватись можна одночасно до різних класів (наприклад, культурно – до найнижчого класу (*underclass*), а економічно – до середнього (*middle-class*)). Диференційне виключення ж наголошує власне на виключенні, що має механізми: легальні – відмова в наданні громадянства чи нерівність прав іммігрантів та місцевого населення, а також, нелегальні – расизм та дискримінація¹³, яку розглянемо нижче [57, с. 102; 80, с. 983-984].

Цей механізм можна застосовувати і щодо етнічних меншин, які проживають на своїй історичній території, але в межах держави, більшість населення якої належить до іншого етносу. Загалом же проблем дискримінації та сегрегації на підставі етнічності може повністю уникнути лише держава з етнічно гомогенним населенням. У сучасному світі єдиною такою державою прийнято вважати Ісландію [60, с. 78]. Часто етнічна дискримінація відбувається пліч о пліч з дискримінацією расовою (наприклад, проблеми темношкірого населення у США) або є її частиною (як у випадку алжирських, турецьких, пакистанських, китайських іммігрантських спільнот у Франції, Німеччині, Великій Британії, США, відповідно).

Іншим важливим для нас видом дискримінації є дискримінація класова, тобто підпорядкування або негативне, принизливе ставлення до певних спільнот осіб, які мають відмінне, найчастіше нижче, класове походження чи соціальний статус.

¹³ Дискримінацію можна визначити як будь-яку форму підпорядкування або негативного ставлення до окремих осіб або груп, що ґрунтується на характеристиках, не прийнятних за умов, у яких вони перебувають. До таких характеристик належать раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші погляди, національне або соціальне походження, власність, народження або інший статус [12].

Соціально-класова дискримінація може накладатись на етнічно-расову, а може і не накладатись. Вони не накладаються, якщо йдеться про дискриміновані етнічно-расові меншини, представники яких, наприклад, отримавши освіту, піднялись соціальною драбиною та стали представниками вищого класу, а також у випадках, коли класово дискримінованими є представники етнічно-расової більшості у суспільстві, оскільки мають низький соціальний статус [75, с. 14-16]. Прикладом накладання можна назвати ставлення корінного населення до так званих бідонвілів (*bidonville*), які були особливо поширеними у Франції в 1970-х роках. Бідонвілями називали вимушені (оскільки інше помешкання було недоступним) поселення іммігрантів, переважно будівельників (з сім'ями або без), які з'являлись поблизу роботи іммігрантів – міських новобудов. Помешкання зводили швидко з підручних матеріалів, часто з бензинових баків (бідонів), звідси і назва. Незважаючи на те, що “будинки” не мали адреси, вони стояли досить довго і з роками навіть обростали цегляними стінами та комунікаціями. Такі поселення зводили та відмежовували (сегрегували) одне від одних та від французького суспільства за етнічно-расовими (югославські, португальські, північноафриканські) та соціально-класовими (переважно від французів) ознаками, бо хоча вони і стояли поряд з престижними новобудовами, проте їхні мешканці, будучи ізольованими від решти суспільства, не маючи нормальних умов проживання, а тому, часто хворіючи, подекуди не знаючи французької мови, не мали змоги здобути певного рівня освіти, не могли в очах роботодавців конкурувати на ринку праці, отримати високооплачувану роботу та вирватись із “зачарованого кола” бідонвільської сегрегації [61, с. 4-6]. Зазначимо, що ця модель соціокультурної адаптації іммігрантів хоч і має подібну назву, але є протилежною до моделі добровільної сегрегації з огляду на спроби та наміри іммігрантських спільнот і суспільства, що приймає, інтегрувати та інтегруватись.

Трохи іншу специфіку має модель *маргіналізації*. Маргінальність (від лат. *margo* – окраїна, межа) називають поняття, що використовують для позначення віддаленого положення особистості стосовно певної соціальної спільноти, яке впливає на її психіку та спосіб життя. Це поняття введене Р. Парком для опису соціально-психологічних наслідків неадаптації (неуспішної адаптації) мігрантів до умов міського середовища. Ситуацію маргінальності порівнюють з постійним існуванням у двох “світах” одночасно, вона виникає в разі добровільного або вимушеного існування групи чи особи в зоні дії одночасно двох культур та веде до балансування між панівною соціальною спільнотою, яка ніколи повністю її не приймає, та спільнотою, від якої вона відділилась [38, с. 526-527; 36, с. 11]. Можна сказати також, що це існування не “у” двох культурах, а “між” двома культурами, які не засвоюються особою успішно, тобто в разі втрати нею зв'язків з попередньою культурою не відбувається успішного прийняття та засвоєння нової культури, норм поведінки, системи цінностей, ця ситуація породжує відчуття амбівалентності особи стосовно своєї належності [70, с. 236-237].

Якщо ж говорити про спільноти іммігрантів, то серед них найчастіше маргіналізації зазнають нелегальні іммігранти, оскільки саме такий статус найпевніше веде до проблем адаптації, а серед них: відсутність захисту (політичного, соціального) з боку як країни еміграції, так і країни імміграції, недостатність доступу до інформаційних ресурсів, незнання законів та правил поведінки, часто незнання мови країни перебування, недоступність освіти та можливості престижного працевлаштування [56, с. 71; 44, с. 135]. Отже, у певних випадках іммігранти (особливо нелегальні), відмовляючись від власної культури, цінностей, норм поведінки, виявляються неприйнятими суспільством імміграції через тенденції до їхньої неуспішної соціокультурної адаптації в новому суспільстві. Водночас суспільство, що приймає, не виштовхує повністю іммігранта (чи групу іммігрантів), а, намагаючись подолати ці тенденції, прагне його асимілювати. Тобто певна адаптаційна (взаємо)дія¹⁴ все ж існує.

Остання модель соціокультурної адаптації іммігрантів, яку ми виділили та пропонуємо до розгляду, – це модель *асиміляції*. У цьому контексті асиміляція – це “зменшення та, зрештою, зникнення етнічно-расової різниці та культурних і соціальних відмінностей, які її відображають” [58, с. 863]. Р. Парк шлях до асиміляції (маючи на увазі представників різних рас) розбив на чотири кроки, назвавши його “асиміляційним циклом рас” (race relation cycle), що складається з контакту (contact), змагання/конфлікту (competition/conflict), акомодатії та, зрештою, асиміляції [73, с. 150-151]. Асиміляція має два компоненти: відчуження (alienation) – відмову індивіда (чи групи індивідів) від власних культури, традицій, цінностей, норм поведінки, та власне асиміляцію (assimilation) – входження до іншої групи та повне засвоєння притаманних їй культури, традицій, цінностей, норм поведінки. Виділяють два головні види асиміляції (рис. 1): у першому випадку відбувається злиття кількох груп і утворення повністю нової – це так званий плавильний казан (melting pot), що передбачає свідому чи несвідому зміну власної ідентичності, відмову від попередньої групової ідентичності для всіх груп та творення певної нової (цим терміном початково називали формування єдиної американської ідентичності), другий вид – це пристосування (conformity), що потребує зміни групової ідентичності на користь ідентичності якоїсь одної

Рис. 1. (найчастіше панівної) групи [77, с. 293; 62, с. 71-72; 60, с. 72-76; 56, с. 68]. Цей вид ще образно називають “помідоровим супом”, до якого “міграція додала селеру, грінки, спеції, петрушку, що збагатили його смак, але, абсорбувавшись, не змінили його суті” [67, с. 129].

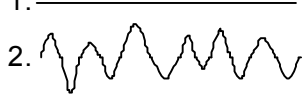
¹⁴ **Взаємо(дія)** – процес безпосереднього або опосередкованого впливу об’єктів один на одного, у якому сторони, що взаємодіють, пов’язані циклічною причинною залежністю, за якої поведінка кожного з учасників є одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших [6; 9, с. 993].

Американський соціолог М. Гордон (M. M. Gordon), свого часу вивчаючи асиміляцію, дослідив, що вона має сім складових/стадій (табл. 3) і в різних випадках може дорівнювати одній з них, а може поєднувати кілька. Він зазначив, наприклад, що коли інтенсивно відбувається шлюбна асиміляція, то група втрачає свою етнічно-національну ідентичність та, як наслідок, породжує ідентифікаційну асиміляцію. Культурна ж асиміляція відбувається найперше та може і не вести за собою інших складових/стадій асиміляції. Якщо ж відбувається структурна асиміляція (одночасно з культурною або після неї), то всі інші складові/стадії обов'язково будуть, оскільки структурна асиміляція, на думку М. М. Гордона, є наріжним каменем (keystone) усієї асиміляції. Окрім цих семи складових/стадій асиміляції, Р. Альба (R. Alba) пізніше додав ще дві, на нашу думку, не менш важливі – соціоекономічну та резиденційну (просторову), крім того, Р. Альба та В. Ні (V. Nee) пишуть ще й про генераційну асиміляцію, проте, це скоріше не складова/стадія, а певний вимір асиміляції. Характеристики останніх трьох також наведено в табл. 3 [66, с. 69-83; 58, с. 829-833; 75, с. 6-8].

Таблиця 3

Сім складових/стадій асиміляції за М. Гордоном

Складова або стадія асиміляції	Умови та субпроцеси
<i>Культурна або поведінкова асиміляція (акультурація)</i>	Заміна власних культурних (включно з релігійними) елементів тими, які притаманні суспільству, що приймає
<i>Структурна асиміляція</i>	Високий рівень взаємодії та участі іммігрантів в інституціях, асоціаціях, різних групах (кліках), соціальних мережах суспільства, що приймає, на рівні корінного населення
<i>Шлюбна асиміляція (амальгамація)</i>	Високий рівень змішаних шлюбів між представниками іммігрантських спільнот та суспільства, що приймає
<i>Ідентифікаційна асиміляція</i>	Розвиток відчуття національної та етнічної належності ви-нятково до суспільства, що приймає, або ідентифікації, по-в'язаної з участю в новій етнічно-національній спільноті. У цьому разі допускають, що так звана історична ідентифікація може і надалі залишатись попередньою
<i>Асиміляція, залежна від ставлень суспільства, що приймає</i>	Відсутність упереджених ставлень між представниками іммігрантських спільнот і суспільства, що приймає

<i>Асиміляція, залежна від поведінки суспільства, що приймає</i>	Відсутність дискримінаційних проявів стосовно іммігрантів
<i>Суспільна асиміляція</i>	Відсутність владних та ціннісних конфліктів
<i>Соціоекономічна асиміляція</i>	Участь в основних соціоекономічних інституціях суспільства, що приймає, (ринок праці, освіта) на паритетних засадах з представниками корінного населення
<i>Резиденційна (просторова) асиміляція</i>	Прямопропорційна залежність рівня асиміляції від дисперсності (розсіяності) розселення іммігрантів у суспільстві, що приймає. У цьому разі вважають, що кожне наступне покоління іммігрантів розселене дисперсніше, ніж попереднє.
<p><i>Генераційна (1. прямолінійна або 2. частотно-амплітудно модульована) асиміляція</i></p> <p>1. _____ 2. </p>	<p>Залежність асиміляції від покоління іммігрантів. Уважали, що з кожним наступним поколінням іммігрантів рівень асиміляції підвищується, а відчуття належності до соціокультурного середовища країни імміграції поступово зникає (1). Проте пізніше досліджено, що це відчуття не є прямолінійним стосовно поколінь, а має свої максимуми та мінімуми (з різними амплітудами) та різні періоди, які їх розділяють (різну частоту), тобто, висловлюючись математично, мають свою частотно-амплітудно модульовану генераційну динаміку (2).</p>

На підставі розгляду шести запропонованих нами моделей соціокультурної адаптації іммігрантів хочемо зазначити, що це лише певний теоретичний шаблон, і очевидно, що в окремих випадках можливі схрещення моделей. Крім того, кожне суспільство імміграції має свій набір іммігрантських спільнот, які мають різну інтенсивність взаємодії з ним, різнонапрямлені адаптаційні дії (з боку суспільства, що приймає, чи з боку іммігрантської спільноти, або двосторонні) спільнот, що є подібними або різняться між собою за кількістю і рівнем відкритості та по-різному

форм (від “плавильного казана” до “миски з салатом”) [20, с. 38 - 39]. До головних переваг полі-/мультиетнічності соціуму можна зачислити динамізм розвитку культури, культурне змагання різних ідей і напрямів, зумовлене етнокультурним розмаїттям, можливість тісних партнерських зв'язків з країнами, у яких домінують етноси, споріднені з етнічними групами цієї країни, своєрідний функціональний “розподіл ролей” між етносами: основний етнос активний у державній службі, меншини – у бізнесі. Недоліками ж є спричинені розмаїттям розпорошеність, “розбігання”, а то й антагоністичність інтересів етносів та етнічних груп і орієнтація етнічних груп на об'єднання зі “своїми” державами, та репрезентація їхніх інтересів, а не інтересів держави, громадянами якої вони є [10, с. 83].

З розвитком сучасних мультиетнічних іммігрантських суспільств диверсифікувалися моделі громадянства у них стосовно іммігрантів. Їх виділяють чотири. *Ілюзорна* – навмисне нехтування іммігрантськими спільнотами, ігнорування розмірів нелегальної імміграції, що веде, здебільшого, до маргіналізації цих спільнот (Японія, Італія); *виключна* – передбачає строгий контроль імміграції найманих працівників, легальний статус для іммігрантів, який, проте, значно нижчий від статусу громадян суспільства, що приймає, можливість набуття громадянства (Швейцарія, Німеччина, Бельгія); *республікансько-імперська* – допускає досить легкий перехід із статусу іммігранта до статусу громадянина, особливо, що стосується другого покоління іммігрантів, та громадян колишніх колоній (Велика Британія, Франція) та *мультикультурна* модель, за якої, міграція, як звичайно, є постійною, а набуття громадянства, як звичайно, гарантоване (Канада, Австралія, Швеція) [52, с. 373-374]. В. Воронков навів чотири моделі організації мультикультурних суспільств залежно від політики держави у приватній та публічній сферах: 1) політика унітаризму в публічній сфері зі збереженням розмаїття у приватній; 2) політика унітаризму в публічній сфері за стимулювання єдності культурних практик у приватній (французька модель асиміляції іммігрантів); 3) розмаїття та відмінність прав у публічній сфері, підтримання розмаїття культурних практик у групах (типова модель колоніалізму, апартеїд); 4) розмаїття та відмінність прав у публічній сфері, формування однакових практик у приватній сферах (американська модель до початку боротьби за громадянські права) [28, с. 41].

Незважаючи на згадані відмінності, види державної політики країн імміграції є менше диверсифікованими. Здебільшого, ідеться про три види, які С. Каслз (S. Castles) назвав диференційним виключенням, асиміляцією та плюралізмом [61, с. 134-140]. Політику *диференційного виключення* ще називають функціональною асиміляцією [78, с. 8 - 9]. Вона, зокрема, корелює з нашою моделлю сегрегації та передбачає обмежувальну політику щодо імміграції і надання іммігрантам (і їхнім нащадкам) громадянства, а також відмову визнавати свою країну країною імміграції (Австрія, Данія, Швейцарія). Другий вид – *асиміляція* (Франція, Велика Британія, до певного часу США).

До середини ХХ ст. найпоширенішою політикою адаптації іммігрантів була політика асиміляції, тобто політика панівної національної групи стосовно національних меншин та мігрантів, яка передбачає їхнє включення у суспільство через односторонній процес адаптації і спрямована на штучне придушення їхньої традиційної культури та створення таких соціальних умов, за яких участь меншин в інституційних структурах можлива лише в разі повного прийняття ними культури суспільства, що приймає. У цьому випадку іммігранти поступаються відмінними лінгвістичними, культурними і соціальними характеристиками та втрачають ознаки відмінності від місцевого населення, а роль держави в асиміляції полягає у створенні сприятливих умов індивідуальної адаптації та трансформації культури і більшості цінностей через вимогу використання панівної у суспільстві мови та систему освіти (стосовно дітей іммігрантів) [57, с. 102; 23, с. 39]. До 1960-х років асиміляцію часто вважали єдиною можливою політикою успішної адаптації, а іммігрантів, чи їхніх нащадків, які протягом багатьох років не асимілювались у суспільство, вважали девіантами та загрозовими елементами суспільства [61, с. 21]. Загальновідоме нині поняття “плавильного казана” (melting pot), що власне й означає результат політики асиміляції, виникло у США ще в 1780-х роках та мало на увазі “переплавлення” представників усіх націй у людину нової раси” [67, с. 128 - 129]. А вже у 1950 р. Р. Парк зазначив: “якщо раніше “плавильним казаном” була Америка, то тепер “плавильним казаном” став цілий світ” [73, с. 149]. Сьогодні певною мірою ця політика адаптації іммігрантів простежується у Франції, Німеччині, де пріоритетом є “одна держава – одна нація” [56, с. 68].

Третім видом політики адаптації називають *мультикультуралізм* (або, за С. Каслзом – плуралізм), який визнаний державною політикою, зокрема, у Канаді, Австралії, Швеції, США. Політика мультикультуралізму є нормативною реакцією на культурне розмаїття всередині держави та означає готовність більшості суспільства прийняти етнічні, культурні (у тому числі мовні, релігійні), соціальні відмінності, виявити терпимість до “інших”, їхніх традицій, культури, звичаїв, віри і, відповідно, змінити соціальну поведінку в суспільстві. У цьому разі державні інституції стають на захист культурних особливостей не тільки в межах конкретної держави, а й на захист від “світового інтеграційного процесу” під лозунгом “інтеграція без асиміляції”, а також забезпечують рівність прав і можливостей, впровадження анти-дискримінаційного законодавства та “входження” представників іммігрантських спільнот у культурне життя держави поряд із корінним населенням зі збереженням власних культурно-етнічних особливостей та культури загалом. Пошуки ідей мультикультуралізму почались з кінця 1960-х років, коли виникла ситуація, за якої більшість “не могла” асимілювати, а меншини “не хотіли” асимілюватись. Першими офіційно політику мультикультуралізму проголосили Канада 1971 р. та Австралія 1973 р., нині цілісна політика мультикультуралізму існує ще і в Швеції, в деяких інших державах мультикультуралізм виявляється тільки в певних сферах, наприклад, в освіті. Якщо результатом політики асиміляції є образний

“плавильний казан” чи “помідоровий суп”, то країни з офіційним статусом політики мультикультуралізму зображають як “різнокольорову культурну мозаїку” або “миску з грубо нарізаним салатом” – багатонаціональне суспільство, що складається з етнічних груп, які зберігають свою культуру, мову, релігію, спосіб життя, а владні інституції не мають на меті вирівняти їх у плані етнічно-національного походження, мови, віри, кольору шкіри тощо, але зрівняти в усіх соціальних, політичних, громадських та інших правах представників різних націй, етносів, рас, віросповідань зі збереженням усіх етнокультурних особливостей [69, с. 36; 57, с. 102-103; 43, с. 16; 13, с. 8; 4, с. 173-174; 11, с. 34; 56, с. 69].

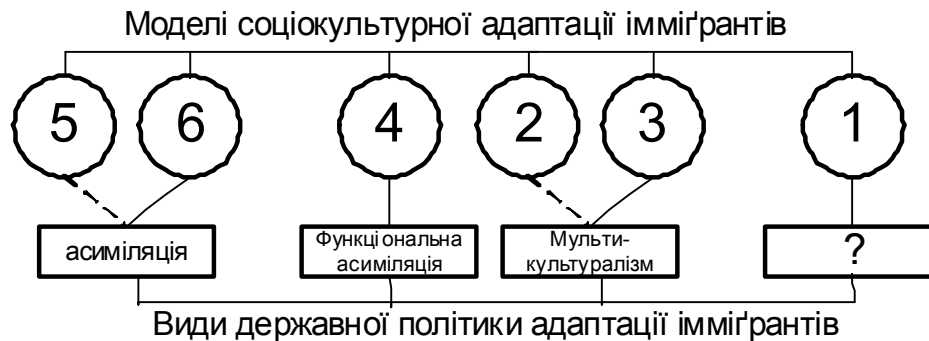
У Канаді, наприклад, офіційна політика мультикультуралізму передбачає, що “етнічні відмінності приймають доти, доки індивіди можуть ідентифікувати себе з культурною традицією їхнього вибору, але тільки в тому випадку, якщо ця ідентифікація не порушує прав людини, прав інших або законів країни” [56, с. 70]. В Австралії “політика мультикультуралізму потребує, щоб усі австралійці приймали базові структури та принципи австралійського суспільства – конституцію та верховенство права, толерантність та рівність, парламентську демократію, свободу слова та віросповідання, англійську мову як державну та гендерну рівноправність” [72, с. 112]. Незважаючи на зовнішній “блиск” мультикультуралізму, і цю політику часто критикують і головню тому, що вона веде до переписування історії та знищення культури суспільства, що приймає, а також через те, що пропагування розмаїтості та штучне підтримання культурних відмінностей іммігрантських спільнот веде до роздробленості, мозаїчності суспільства та перешкоджає формуванню державної ідентичності країни імміграції. Крім того, як зазначає Б. Беррі (В. Баррі), не можна ставитись однаково до різних людей з різними потребами та інтересами, потрібен диференційований підхід, щоб вони не почувались ображеними. Ще одним об’єктом критики політики мультикультуралізму є фінансові витрати з державної скарбниці, які ідуть на програми, що допомагають іммігрантським спільнотам підтримувати свої традиції, мову, культуру [72, с. 112-115; 56, с. 70; 60, с. 307-313]. Проте критика критикою, але сьогодні ідеї мультикультуралізму діють, хоча так само, як і ідеї асиміляції, не вирішують до кінця проблем взаємодії різноадаптованих спільнот іммігрантів та суспільства, що приймає.

Отже, після розгляду основоположного для нас поняття адаптації (яке аналізуємо винятково як двосторонній процес) перейшли до його специфікації – адаптації іммігрантів, а саме, – до соціокультурної адаптації. На підставі виділених нами шести її моделей з формами адаптації Р. К. Мертона і типами адаптивної поведінки О. Донченка знайдено певні відповідності, що видно з табл. 1 і 2. Чотирьом з шести наших моделей відповідають певні види акультурації, яка, як зазначено вище, є однією зі складових інтеграції іммігрантів.

Соціокультурна адаптація іммігрантів не є суто теоретичним поняттям, а тому існує низка видів державної політики адаптації іммігрантів. Проте види такої політики менше диверсифіковані і хоча кожне іммігрантське суспільство має у собі певні

спільноти іммігрантів, які по-різному в ньому адаптуються, політика держави, спрямована на адаптацію іммігрантів, є переважно уніфікованою (однаковою стосовно всіх спільнот). На рис. 3 відображено зв'язок між моделями соціокультурної адаптації іммігрантів та видами політики їхньої адаптації.

Рис. 3.

Як бачимо, з політикою асиміляції найліпше корелює модель адаптації з аналогічною назвою, а також, з деяким відхиленням (перш за все, це неуспішність засвоєння іммігрантами норм і цінностей суспільства, що приймає), і модель маргіналізації. Як уже зазначено, модель сегрегації є органічною для держав з адаптаційною політикою функціональної асиміляції. Щодо політики мультикультуралізму, то їй найадекватніше відповідає модель інтеграції та, з певним відхиленням, модель добровільної сегрегації. А відхиленням тут можна вважати замкнутість іммігрантських спільнот. Політика асиміляції (у тому числі й функціональної асиміляції) не виправдовує себе, оскільки задовольняла переважно інтереси та потреби суспільства, що приймає, а політика мультикультуралізму – тому, що захищає інтереси та задовольняє потреби перш за все іммігрантських спільнот. Тобто і в першому, і в другому випадку політика адаптації іммігрантів є односторонньо напрямленою, і, очевидно, потребує вироблення якогось нового її виду. Крім того, як бачимо, модель протесту залишається поки що без нормативної відповіді. І на це є певні причини.

Хронологічно цю модель можна вважати “наймолодшою”, а тому, природно, що потрібен певний час для вироблення відповідної адаптаційної політики. Крім того, *протест* можна вважати ще й “найагресивнішою” моделлю, а тому тут теоретично проглядають тільки крайні шляхи виходу: політику повної відмови від імміграції, закритості кордонів, що загрожує автаркією, або надання локальної політико-культурної автономії іммігрантським спільнотам, що означає фактичний розкол країни імміграції. Очевидно, що надалі вестимуть як теоретичні, так і практичні пошуки шляхів, які не будуть настільки радикальними.

Отже, є два суттєві недоліки адаптаційних політик: перший – їхня односторонність, а другий – унітарність стосовно диверсифікованих моделей соціокультурної адаптації. Що ж стосується України, то, як полікультурна держава імміграції, вона лише переживає період становлення, тому вірогідно, що нашим владним елітам доведеться невдовзі виробляти таку політику адаптації іммігрантів, яка б могла подолати ситуацію “протесту” в соціокультурній адаптації іммігрантів, а не тільки наслідувати вже випробувані, проте не завжди успішні зразки політики адаптації іммігрантів.

1. *Арбеніна В. Л.* Етносоціологія. Навч. посібник: У 2 ч. – Ч. 1: Теоретико-методологічні проблеми дослідження етнонаціональних феноменів. – Харків: Харків. ун т, 2004. – 194 с.
2. *Балабанова Е.* Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегии “негативной” адаптации // Социол. исследования. – 1999. – № 4. – С. 46-57.
3. *Бойко І.* Релігійність як основа збереження самоідентичності українців в Австралії // Актуальні проблеми політики. – 1999. – № 6-7. – С. 412-416.
4. *Бондарук С.* Полікультурність у Канаді – 20 років проб і помилок, або щоб не винаходити велосипед // Сучасність. – 1996. – № 3-4. – С. 171-175.
5. *Боринштейн Е.* Проблемы социокультурной динамики // Перспективи. – 2001. – № 3(15). – С. 56-61.
6. *Взаимодействие* // Глоссарий – служба тематических толковых словарей; <http://www.glossary.ru>.
7. *Вишневский А.* Распад СССР: этнические миграции и проблема диаспор // Общественные науки и современность. – 2000. – № 3. – С. 115-130.
8. *Воробець А.* Сутність структура та механізми процесу соціальної адаптації // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць: у 2 т. – Т. 2. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2006. – С. 300-305.
9. *Всемирная энциклопедия. Философия* / Гл. науч. ред. и сост. А. Грицанов. – М.: АСТ; Мн.: Харвест; Современный литератор, 2001. – 1312 с.
10. *Грабовський С.* Поліетнічність у перехідних суспільствах: переваги і небезпеки // Сучасність. – 1997. – № 10. – С. 81-84.
11. *Дахин В.* Культурно-идеологический кризис современного мира // Свободная мысль. – 2005. – № 3. – С. 27-40.
12. *Дискримінація* // Вікіпедія – вільна енциклопедія // <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
13. *Дмитриев А.* Конфликтогенность миграции: глобальный аспект // Социол. исследования. – 2004. – № 10. – С. 4-13.
14. *Донченко Е.* Концепции социальной психики общества. Статья вторая: Социетальные состояния // Філосо. і соціол. думка. – 1994. – № 3-4. – С. 36-73.
15. *Донченко О.* Адаптаційний невроз як ознака нашого часу // Соціальна політика на Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Зб. наук. праць. – К.: НВФ “Студцентр” / Ніка-Центр, 1998. – С. 37-47.
16. *Дятлов В.* Адаптация мигрантов к современному российскому обществу: стратегия диаспорализации // http://www.migrocenter.ru/publ/konfer/ekaterinburg/m_ekaterinburg03.php
17. Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” // Зб. нормативних документів про соціальні послуги. – С. 58-83; www.civicua.org/servlet/DataLoad?t=3&c=1&q=753980
18. *Иноземцев В.* Иммиграция: новая проблема нового столетия (Историко-социологический очерк) // Социол. исследования. – 2003. – № 4. – С. 64-72.
19. *Иноземцев В.* Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты // Социол. исследования. – 2003. – № 6. – С. 290-38.
20. *Кавалеров А, Надібська О.* Поліетнічний соціум як феномен // Перспективи. – 2001. – № 2 (14). – С. 33-39.

21. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д. Гвишиани, М. Лапина. – М.: Политиздат, 1989. – 479 с.
22. Кружмалев А., Юдина Т. Миграция как фактор социальных преобразований и проблемы ее регулирования // Социол. исследования. – 2003. – № 3. – С. 130-131.
23. Культурология. XX век. Энциклопедия: В 2 т. / Под ред. С. Я. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. – Т. 1: А-Л. – 447 с.
24. Кулоткин Ю., Тарасов С. Образовательная среда и развитие личности // Новые знания. – 2001. – № 1; http://znanie.org/journal/n1_01/obraz_sreda.html.
25. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия // Социол. исследования. – 1992. – № 3. – С. 104-114.
26. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998. – 912 с.
27. Мукомель В. Грани интолерантности (мигрантофобии, этнофобии) // Социол. исследования. – 2005. – № 2. – С. 56-66.
28. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В.С. Малахова и В. А. Тишкова. – М: Ин т этнологии и антропологии РАН, 2002. – 356 с.
29. Потічний П. Діаспори і міжнародні відносини // Сучасність. – 1997. – № 11. – С. 79-84.
30. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 161-172.
31. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
32. Расизм // Вікіпедія – вільна енциклопедія; <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
33. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять // Політ. менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 127-139.
34. Семененко І. Глобалізація і соціокультурна динаміка: людина, суспільство, культура // Політ. дослідження. – 2003. – № 1. – С. 5-23.
35. Соколов В. О., Руценко І. П. Словник з соціології. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. – 112 с.
36. Современная американская социология / Под ред. В. И. Добренькова. – М: Изд во Москов. ун та, 1994. – 296 с.
37. Социальная среда // Глоссарий – служба тематических толковых словарей; <http://www.glossary.ru>.
38. Социология. Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
39. Соціалізація // Вікіпедія – вільна енциклопедія; <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
40. Соціальна педагогіка. Термінологічний словник-довідник для студентів соціально-гуманітарних спеціальностей / Укл. Маслова В. В. – Маріуполь, 2004. – 43 с.
41. Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А. Ручки. – К.: Ін т соціології НАН України, 2002. – 315 с.
42. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / За заг. ред. В. Воловича. – К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.
43. Тимур С. Изменение тенденций и основные проблемы международной миграции: обзор программ ЮНЕСКО // Междунар. журн. социальных наук. – 2001. – № 32. – С. 9-25.
44. Титов В. Межкультурная коммуникация как фактор адаптации иммигрантов к городской среде // Общественные науки и современность. – 2003. – № 6. – С. 128-139.
45. Титов В. О формировании прессой образа этнического иммигранта // Социол. исследования. – 2003. – № 11. – С. 41-50.
46. Тоба М. Психологічні особливості міжкультурної адаптації особистості до нового етнічного середовища // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 134-139.
47. Тощенко Ж., Чаптыкова Т. Диаспора как объект социологического исследования // Социол. исследования. – 1996. – № 12. – С. 33-42.

48. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. / Гол. ред. Бажан М. П. – К.: Гол. редакція УРЕ, 1977. – Т. 1. – 544 с.
49. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
50. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Гол. редакція УРЕ, 1986. – 800 с.
51. Філософський словник соціальних термінів / За заг. ред. В. П. Андрущенко. – К.; Х.: “Р. И. Ф.”. – 670 с.
52. Хелд Д., Гольдблатт М, Макгрю Э., Перратон Дж. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. – М.: Практика, 2004. – 576 с.
53. Цапенко И. Социально-политические последствия международной миграции населения // Мировая экономика и междунар. отношения. – 1999. – № 3. – С. 52-63.
54. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи // Перспективи. – 2001. – № 15 (3). – С. 45-50.
55. Штольке В. Новая риторика исключительности в Европе (1) // Междунар. журн. социальных наук. – 1999. – № 26. – С. 31-43.
56. Щедрина О. Возможна ли мультикультурная модель интеграции мигрантов в России? // Социол. исследования. – 2004. – № 11. – С. 67-75.
57. Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов // Социол. исследования. – 2002. – № 10. – С. 102-108.
58. Alba N., Nee V. Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Migration // International Migration Review. – 1997. – N 31(4). – P. 826-874.
59. Alkharaji Kh. M. Immigrants and Cultural Adaptation in the American Workplace. A Study of Muslim Employees. – New York; London: Garland Publishing, Inc., 1997. – 146 p.
60. Barry B. Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001. – 398 p.
61. Castles S. Ethnicity and Globalization. From Migrant Worker to Transnational Citizen. – London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications, 2000. – 230 p.
62. Central and East European Ethnicity in Canada: Adaptation and Preservation / Edited by T. Yedlin. – Edmonton, Alberta: Central and East European Studies of Alberta, 1985. – 136 p.
63. Demel K., Kohlbacher J., Reeger U. The Role of Language Skills in the Process of Labour Market Integration. The case of migrant in Vienna // A European journal of international migration and ethnic relation. – 2003. – N 42 – P. 53-89.
64. Gans H. J. Toward a Reconciliation of “Assimilation” and “Pluralism”: The Interplay of Acculturation and Ethnic Relation // International Migration Review. – 1997. – N 31(4). – P. 875-892.
65. Geist B. Sociologickэ slovnнk. – Praha: Victoria Publishing, 1992. – 580 p.
66. Gordon M. M. Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins. – New York: Oxford University Press, 1974. – 286 p.
67. Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America’s National Identity. – New York, London, Toronto, Sydney: Simon & Shuster Paperbacks, 2004. – 428 p.
68. Huntington S. P. Zderzenie cywilizacji i nowy ksztalt ladu swiatowego. – Warszawa: Warszawskie Wydaw. Literackie, 2000.
69. Kivisto P. Multiculturalism in a Global Society. – Oxford, Malden: Blackwell Publishing, 2002. – 232 p.
70. Mishra R. C., Sinha D., Berry J. W. Ecology, Acculturation and Psychological Adaptation. A Study of Adivasis in Bihar. – New Delhi: Thousand Oaks; London: Sage Publications, 1996. – 280 p.
71. Montgomery J. R. Components of Refugee Adaptation // International Migration Review. – 1996. – N 30 (3). – P. 679-702.
72. Moran A. Australia: Nation, Belonging, and Globalization. – New York: Routledge, 2005. – 245 p.
73. Park R. E. Race and Culture. – Glencoe, Illinois: The Free Press, 1950. – 403 p.
74. Park R. E., Burgess E. W. Competition, Conflict, Accommodation, Assimilation // <http://www2.pfeiffer.edu/~lridener/courses/compcconf.html>

75. Paths to Inclusion. The Integration of Migrants in United States and Germany / Edited by Schuck P. H., Münz. – New York, Oxford: Berghahn Books, 1998. – 318 p.
76. Richmond A. H. Immigration and Ethnic Conflict. – London: Macmillan, 1988. – 218 p.
77. Ross E. J., Cashion B. G., Basirico L. A. Sociology: an Introduction. – Third edition. – Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company, 1988. – 732 p.
78. Rudiger A., Spenser S. Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination // The Economic and Social Aspects of Migration: Conference Jointly organised by The European Commission and the OECD. Brussels, 21-22 January 2003 / Organization for Economic Co-operation and Development (OECD); www.oecd.org/dataoecd/15/4/15516956.pdf
79. Touraine A. Can We Live Together? Equality and Difference / Translated by D. Macey. – Stanford, California: Stanford University Press, 2000. – 320 p.
80. Zhou M. Segmented Assimilation: Issues, Controversies, and Recent Research on the New Second Generation // International Migration Review. – 1997. – N 31(4). – P. 975-1008.

THE MODELS OF IMMIGRANTS' SOCIOCULTURAL ADAPTATION

V.V. Volod'ko, O.A. Rovenchak

Ivan Franko National University of Lviv
volodko.victoria@gmail.com
rowentschak@gmail.com

The article is devoted to comparative analysis of theoretical models of immigrants' sociocultural adaptation, based on R. Merton's adaptation forms and O. Donchenko's types of adaptive behaviour, as well as correlates of these models with types of state policy concerning adaptation of immigrants. The notion of sociocultural adaptation is defined and models of immigrants' sociocultural adaptation are fundamentally analysed. This article also discusses the difference between such terms as adaptation, integration, acculturation, assimilation, which are often used as synonyms.

Key words: social and cultural adaptation, migrants, types of adaptive behaviour.

Стаття надійшла до редколегії 25.08.2007
Прийнята до друку 10.01.2008